

מדינת ישראל – מפרדיגמה ביטחונית לפרדיגמה תרבותית

תוכן

1.....	הקדמה
2.....	מדינה ללא זהות עצמית
4.....	הדת - זכות הקיום של הישות היהודית, באסלאם
7.....	הפיכת הדת לתרבות בהגדרת מיהו יהודי
10.....	מדת לתרבות ביחסי ישראל והאסלאם
13.....	סיכום ביניים
16.....	עקרונות ליבה תרבותיים בפרדיגמה החדשה
16.....	הגדרת מדינת ישראל כישות אתנית הולדתית
16.....	ריבונות מלאה על הארץ
16.....	שיתוף האסלאם במדינת ישראל במערכת הציבורית
17.....	תפיסה ביטחונית המבוססת על יסודות הלאום האתני
17.....	התניית פיתוח הקשר היהודי בהר הבית, בהסכמה אסלאמית
18.....	שיתוף עוצמת התרבות הליבראלית בפרדיגמה התרבותית המתחדשת
19.....	התחשבות הרשות השופטת בשינויי הפרדיגמה, בפסיקותיה

הקדמה

בשבת השחורה יום הדין שמחת תורה תשפ"ד, נהרגו ביום אחד חצי ממניין ההרוגים שנהרגו לנו במלחמת יום הכיפורים. יש יאמרו מחדל מודיעיני. אולם מאמר זה מגיע מתוך ההנחה כי המדובר בכשל תפיסתי. המאבק מול החמאס, החיזבאללה, איראן ואף אלו שאינם אוחזים בנשק, מן האסלאם, אינו מאבק צבאי, פוליטי או מדיני, הוא מאבק תרבותי. על כן הניסיונות להביא לפשרה מול הארגונים האסלאמיים גם אלו ה"יותר מתונים", להכניס אותם אל תוך תבניות החשיבה הפרגמטיות המערביות, לנסות לחזות את הצעד הבא של הארגונים הללו, או הניסיונות להכחיד אותם, אינם צולחים ואף יוצרים תוצרים חמורים עוד יותר, והשבת השחורה תוכיח.

מאז אותה השבת מלווה אותי הפחד. לא הפחד מן המלחמה עצמה, אלא מן התפיסות המלוות את המלחמה, משפיעות עליה ובעיקר מן "היום שאחרי". הפחד מן החזרה אל התפיסות שהיינו רגילים אליהן מן ה"ימין" ומן ה"שמאל" ביחס לפלסטינאים ומפחיד עוד יותר - החזרה אל השסע החברתי-תרבותי שחווינו לפני השבת השחורה ושליפת הסכינים מנדנן. כי המאבק התרבותי אינו רק מול הפלסטינים, הוא גם בתוך הבית פנימה. מתוך חוויית האיום הקיומי שחש כל צד על יסוד אמונתו,

עורבת הדמוניזציה של הצד שכנגד ונקיטת צעדים קיצוניים בלא לזהות כי אנחנו כורתים את הענף שעליו כולנו יושבים.

הפרדיגמה המוצבת בפניכם, מטרתה אם כן, להציב אלטרנטיבה לאותו "היום שאחרי". תפיסה תרבותית קיומית, מדינית ופוליטית, המושתתת על שלשה מעגלי קיום המשלימים האחד את השני

המעגל הבסיסי - היסוד הקדום היהודי, אולם בתרגומו כתרבות קיומית, כפי שנרחיב בהמשך.

מעגל שני - התרבות האסלאמית, ממנה לא ניתן להתעלם בהיותה מלווה אותנו בקשר הדוק כבר בצביונה העתיק ביחסי ישראל, הגר וישמעאל ומתוקף היות האסלאם סובב את מדינת ישראל מכל עבריה.

מעגל שלישי - התרבות המערבית הליבראלית, כגורם שחולל את הצינות ומקדם עד היום את התפתחותה של מדינת ישראל.

פרדיגמה זו, מציעה מארג תשתיתי לפתרון הסכסוך הישראלי פלסטיני שבתוך מדינת ישראל ובמרחב המזרח התיכון, שאסור שיישאר ללא טיפול ראוי לאחר המהלך הצבאי הנוכחי. פוטנציאל למבנה תרבותי שיש בו מענה לחברה הישראלית השסועה כיום בתוכה ואפילו השפעה על הקונפליקט הבלתי פתיר של מדינות המערב ביחס לזהותן הלאומית ויחסן לאסלאם. פרי עמל של יותר משלשים שנה של תהליך לימוד, מחקר ותרגום תכני הדת היהודית לתרבות ובתוך כך תרגום היחסים שבין היהדות והאסלאם ביסודותיהם הקדמונים לקווים תרבותיים ומדיניים. לכך נוספו ידע ויסודות אנתרופולוגיים וארגוניים מהכשרתי האקדמית¹ וכן מסקנות מן המחקר האיכותני, שבצעתי מול אישים פלסטינים, חלקם פוסקי הלכה בכירים, על תפיסת דת האסלאם את עתיד מדינת ישראל.

אף שמסמך זה יורד לרזולוציות פרטניות, הן בתרגום היסודות התורניים למבנה תרבותי והן בהצעות המעשיות המובאות בסופו, מטרתו העיקרית היא לעורר לחשיבה. חשיבה יצירתית ומורכבת שאינה מגמדת או מעקרת אף אחד משלשת היסודות התרבותיים שהזכרתי לעיל. משימה שכלל אינה פשוטה.

מדינה ללא זהות עצמית

את המעבר הזה של העולם למאבקים שיסודותיהם תרבותיים, חזה סמואל הנטינגטון בספרו "התנגשות הציוויליזציות". לדבריו, במאה הקרובה, המאבקים לא יהיו בין לאומים אלא בין ציוויליזציות – תרבויות בקנה המידה הרחב שלהן. כחמש שנים לאחר צאת הספר, קרסו התאומים במתקפת טרור של "אל-קאעדה".

כיוון שכך, ברור הוא שהמפתח לעמידה במאבקים הציוויליזציוניים וההתפתחות העתידית כתברה, יהיו דווקא בידי מי שתרבותו וודאית לו והוא אווז בה בחזקה².

¹ תואר ראשון בסוציולוגיה ומדעי המדינה – אוניברסיטת בר-אילן. תואר השני בסוציולוגיה ויעוץ ארגוני – האוניברסיטה העברית.

² אני מצרף את דבריו של גדעון לוי על הפחד הקיומי של מדינת ישראל החזקה: "האם שמעתם פעם על הפחד של הערבים מפני ישראל? מעצמה אזרית שאין כמעט נשק בעולם שאין לה, שאין עוד מדינה שזוכה כמותה לתמיכת ארצות הברית

ביחס לאסלאם התמונה ברורה. הדת האסלאמית היא זו המנחה אותם כתרבותם הקיומית היחידה. אין משמעות לחלוקות הלאום באסלאם. ירדן, סוריה, לבנון או ישראל, הינן חלוקות שתפיסת הלאום המערבי היא יסודן ולאסלאם אין כל הכרה תרבותית בהן. יסוד זיקת האסלאם לארץ ישראל היא קדושתה כאדמת ווקף - הקדש³, ובמעגל הרחב יותר אזור "א-שאם" או "אל-שאם" – הכולל את סוריה, עבר הירדן המזרחי וארץ ישראל. משום קדושה זו, אין למדינת ישראל כל זכות קיום כריבון בכל האזור הזה. כל עוד האסלאם לא מגיע לשליטה באזור זה, הוא נחשב "דאר אל חרב" - בית המלחמה, שהמאמינים מחויבים לשחרר. באיזה אופן? פה חלוקות הדעות האם יש לעשות מאמץ אקטיבי בידי אדם – ראו חמאס, ראו חיזבאללה או להשאיר את חזון השליטה האסלאמית בידי אללה⁴. האפשרות היחידה לקיום היהודים במה שקרוי כיום מדינת ישראל, הוא כבני חסות - ד'מים, על פי "תנאי עומר", תחת הריבונות האסלאמית בהיותם "בני הספר" – "אהל אל-קְתַאב" כפי שנביא בהמשך המאמר.

ומה אצלנו?

אותו סמואל הנטינגטון שהצביע על מעבר העולם למאבקי ציוויליזציות סירב לראות במדינת ישראל סוג של ציוויליזציה. אני מביא את דבריו כי הם נוקבים ביותר .

ומה בדבר ציביליזציה יהודית? מרבית חוקרי הציביליזציה בקושי מזכירים אותה. טוינבי מתאר אותה כציביליזציה שנעצרה. מאז הוקמה מדינת ישראל יש ליהודים כל האבזרים האובייקטיביים על ציביליזציה: דת, לשון, מנהגים, ספרות, מוסדות ובית מדיני וטריטוריאלי, אך מה בדבר זהות סובייקטיבית?⁵

במדינת ישראל מתקיימת זהות דתית, בעיקר של המגזרים החרדיים וחלק מן הציבור הדתי לאומי, ואילו רוב תושבי המדינה היהודיים, מזדהים עם ערכי התרבות המערבית ונעדרי זהות עצמית ייחודית, שאותה ניתן יהיה להגדיר כציוויליזציה .

המשמעות של אמירה נוקבת זו, קשה ביותר. אם אכן כוח העמידה, ההתמודדות וההתפתחות של מדינת ישראל תלויים בהגדרת תרבותה כציוויליזציה וזו עוד לא הובררה, הרי שכל קיומה של המדינה

והמערב, ממומנת ומצוידת, חמושה וערוכה, עם צבא, כלכלה, מדע וחקלאות מהמובילים בעולם, שנלחמת נגד ארגונים פרימיטיביים בעזה, למשל, ומדברת על הסכנה הקיומית שמרחפת מעל ראשה. "נפגעי חרדה" פלסטינים - גם כשילדיהם נחשפים לשגרת תופת בפתח בתיהם - הם ברייה שלא קיימת. אצלם אין נפגעי הלם, רק אצלנו. כשהביטחון הוא הדת האמיתית של המדינה והחברה - הפחד הוא הפולחן. [לוי, ג'. (24.04.2009) אזור הדמדומים, הביטחון הוא דתה האמיתית של ישראל, הפחד הוא הפולחן. מתוך אתר הארץ. <https://www.haaretz.co.il/misc/2009-04-24/ty-article/0000017f-db11-db22-a17f-ffb1ff840000>]

³ הנגזרת מהגעת מוחמד עם סוסו הפלאי ממכה לאל-אקצה ועלייתו משם אל השמים לקבל את התפילה. כשמעת הזו התקדשה כל סביבתו של הר הבית. המקור הוא מפסוק מסורה 17 (המסע הלילי של מוחמד ממכה להר הבית) "מרומם הוא שלקח את עבדו בלילה מאל מסג'ד אל-ח-ערם (המסגד הקדוש במכה), אל אל-מסג'ד אל-אקצא **שאת סביבתו ברכנו**" (הקוראן, י"ז:1). הפרשנות סובבת סביב המלים "שאת סביבתו ברכנו", הכוללת כיום על פי הפרשנות הפלסטינית את כל מה שקרוי פלסטין ומעניק כאמור למקום זה מעמד מיוחד מעבר לכל שאר הארצות האסלאמיות.

⁴ יחס לזמן שבו עתיד מהלך זה להתרחש ישנה התייחסות מדברי הקוראן בסורת בני ישראל "מסרנו לבני ישראל בספר לאמור, פעמיים תחמסו את הארץ ותנשאו מאוד", משפט שישנם שמייחסים אותו לחורבן שתי בתי המקדש, אולם רבים מן הפלסטינים רואים זאת כנבואה לתקופה הזו. על פי חשבון אחד של השייח' בסאם ג'ראר היה אמור החורבן הזה להיות ב 2022. ועל פי השייח' יאסין, ב 2027. הקרע בישראל ביחס לרפורמה המשפטית העלה מאוד את השיח ברשתות החברתיות על התקרבות זמן זה של השמדת מדינת ישראל ותקומת הח'ליפה האסלאמית על אזור הווקף כולו.

⁵ התנגשות הציביליזציות – סמואל הנטינגטון – עמ' 45 הערת שוליים.

עוד רעוע. הקמת מדינת ישראל כ"מקום תחת השמש"⁶ לפליטי השואה וליהודים בכלל, אינה מספיקה כדי להבטיח את קיומנו לאורך זמן ואת התפתחותנו כעם.

אז מה כן?

הדת - זכות הקיום של הישות היהודית, באסלאם

לפעמים, מהקשבה על מה שאומרים עליך מי שנחשבים אויבך, אתה יכול ללמוד טוב יותר על מי שאתה. אם אנחנו מתבוננים באסלאם, ההכרה שלהם בישות היהודית היא רק מצד הדת המחברת ביננו וזאת בשתי נקודות: אמונת האסלאם, אינה עומדת בפני עצמה. היא מגיעה כהמשך לשתי הדתות המונותאיסטיות הקודמות לה ותלויה בהן, במיוחד ביהדות⁷. עובדה שנייה: זכות הקיום של היהודים בקרב המוסלמים, בתוך ה"אוקיינוס האסלאמי"⁸, הוא אך ורק מצד היותם אהל אל-כתאב – "בני הספר". הקמת מדינת ישראל, מכוח הגדרת הלאום המערבית בהצהרת האומות המאוחדות, היא נטיעה זרה, שלא תכה שורש. יישוביה, הם התיישבות קולוניאלית שאין בה מאום.

ב "אל-כתאב" הזה תלוי קיומם :

אתם הטוב בעמים אשר קמו לבני אדם, מצוים על הצדק ומניאים מן הרע ומאמינים באלהים, ולו האמינו אנשי הספר, כי אז טוב להם. יש באנשי-הספר עדה פועלת צדק...אמינו באלהים וביום האחרון, וצו על הצדק והניאו מן הרעה וצו לעשות טוב. אלה הם הישרים: וכל הטוב אשר יעשו לא יכחשו בהם. ואלהים יודע את היראים אותו⁹.

או אי קיומם והצדקת האיבה להם :

כי העלו אף אלהים עליהם, וינסרו בעני. זאת (להם) עקב אשר כחשו באותות אלהים, ויהרגו את הנביאים בלי משפט. זאת (להם) על אשר מרו ויעברו (חק) אך אשר כפרו לא יועילם הונם ולא ילדיהם בפני אלהים במאומה. אלה הם בני גיהנם, לעולמים יהיו בתוכה¹⁰

ועד התרת דמם:

לא תגיע השעה (יום הדין) עד אשר יילחמו המוסלמים ביהודים ויהרגו אותם המוסלמים, ועד אשר יסתתר היהודי מאחורי האבנים והעצים, ואז יאמרו האבנים והעצים: "הו מוסלמי, הו עבד אללה, יש יהודי מתחבא (מאחורי), בוא והרגהו"¹¹.

לא רק האסלאם בונה את הקשרים שלו על היסוד הדתי. בשנותיה הראשונות של המדינה, אף הצינונות החילונית בנתה את עצמה – לפחות בסמוי – על יסוד הדת היהודית. יהודה שנהב בספרו

⁶ ספרו של נתניהו

⁷ "אמן השליח באשר הורד מאת אלהיו, והמאמינים כלם יאמינו באלהים ובמלאכיו ובספריו ובשליחיו (ואמרו): "לא נבדיל בין שליח לשליח משליחיו" (קוראן, פרשת פרה רפה).

⁸ כפי תיאורו של פוסק ההלכה האסלאמי הבכיר אותו ראיינתי.

⁹ קוראן, פרשת בית-עמרם, ק"ו – קי"א.

¹⁰ שם, ק"ח

¹¹ החדיית', מופיע בצחיח אל-בח'ארי (4:56:791) וצחיח מוסלם (41:6985).

"היהודים הערבים", עומד על כך שהציונות החילונית, אף שהייתה בעצמה אנטי דתית, דאגה לעגן את מדינת ישראל על בסיס היסוד הדתי, וזאת דרך העלייה המזרחית .

החיפוש של הציונים החילונים אחר אמונה דתית בקרב יהודי המזרח נובע משלוש סיבות לפחות. ראשית, הלאומיות המערבית החילונית, או חילונית לכאורה, נזקקת ליסוד הדתי של המזרחים על מנת לאשרר את המקורות הפרימורדיאליים שלה עצמה¹² .

אכן בהשוואה שבין התרבות המערבית החילונית לזו הדתית, עולה מצד אחד כוחה של הדת כבעלת שורשיות וודאות קיומית :

ניתן לטעון שחברות המודרניות על ידי קודים של סמכות והלכה דתית, או שעוצבו על ידי מערכת מסורתית המשקפת לדעתן סדר קוסמי, מעניקות תחושת ודאות ביחס לסדרי יסוד של חיי הפרט והכלל ומספקות "ציבות קיומית". הרגשת הוודאות הקיימת בחברות ובציוויליזציות מסוג זה אינה מושתתת על עמידת תפיסותיהן במבחני אמת רציונליים, אלא על טיב החוויה הדתית וכוחה של האמונה¹³ .

ודאות קיומית זו, נעדרת בתרבות המערבית:

בחברות מודרניות, המושתתות על סדר חברתי ופוליטי חילוני, סוג זה של ודאות הולך ונחלש. את מקומו תופס סגנון חיים חילוני, הבנוי על רצונו של הפרט למימוש עצמי ועל חתירה להשגת עוצמה ותועלת, העומדים במבחן רציונלי. במקום הקהילה המסורתית והאורגנית נוצרת חברה של פרטים בודדים וניידים, המאוגדת במסגרות פונקציונליות, המספקות ביטחון, שירותים ושותפות במסודות ההשכלה והתרבות¹⁴.

אולם מאידך, חוסר וודאות קיומית זו, היא גם כוח מכונן, הגורם להצבת סימני שאלה על המובן מאליו וחתירה אל החדש:

אי הוודאות, היא הדלק המניע את החברה המתחדשת המשכילה והחוקרת. היא הכוח המניע של החברה המודרנית ומקור האנרגיה שלה. היא מהותית לאידיאלים שלה, לאינדיבידואליות ולחירות האדם: היא התנאי ההכרחי לחופש הביטוי, לחתירה להצטיינות ולצמיחה חומרית: היא המרחב ליוזמה חופשית, להרפתקת התגליות וההמצאות, להצבר של ידע ולקדמה מדעית וטכנולוגית. עקרון האי קביעות הוא אחד ממאפייני היסוד של הקיום האנושי¹⁵ .

¹² שנהב, היהודים הערבים – לאומיות, דת ואתניות 2003, ע' 108.

¹³ יהושע אראלי, הפרדוקסליות של הוודאות.

¹⁴ אראלי, שם.

¹⁵ הראלי שם.

אלא שמאפיין כוח זה של התרבות המערבית, שבה אחוזה כיום הישראליות, הוא לצנינים בעיני שכנינו במזרח התיכון, שאינם רואים בה יותר מאשר חברה "חלשה מקורי עכביש", כהגדרתו של נסראללה¹⁶.

מצד שני, ביסוס מעמדה של מדינת ישראל על דת גם הוא אינו אפשרי. תעיד העובדה שהדת לא הצליחה להביא את עם ישראל חזרה לארצו, אלא דווקא הציונות החילונית שלא בנתה את חזונה על חזון הנביאים. תעיד העובדה שרוב כוחה הפועל הטכנולוגי והיצרני של מדינת ישראל, מושתת על תפיסת החיים המערבית.

התשובה לקונפליקט הזה, נמצאת בראשיתה, ביכולת של הדת להפוך את עצמה לתרבות פורצת דרך. כי ללא היכולת הזו, לעולם לא תהיה לדת לגיטימציה, מפני שהיא נוגדת את יסודות החופש והיצירה שהובילה התרבות הליברלית, שזו כבר מזמן הפכה להיות חלק בלתי נפרד מהווייתנו. אם כן, על הפרדיגמה התרבותית שנציג, להשתלב הן עם האסלאם והן עם האופי הליברלי של מדינת ישראל.

לביצוע מהלך מורכב שכזה, אנו נצרכים קודם כל, לתת אמון שאכן הדת טומנת בחובה יסודות קיום תרבותיים.

אוסוואלד שפנגלר בספרו שקיעת המערב מצביע על כך, שמאחורי כל דת ישנם יסודות חיים שלמים שמוסגרו בדת.

לכל נשמה יש דת, שזו רק מילה נוספת לקיומה. כל הצורות החיות שבהן היא מתבטאת – כל האומנויות, התורות, המנהגים, כל עולמות הצורניות המטפיזיים והמתמטיים, כל הקישוט, כל עמוד ופסוק ורעיון – הן בסופו של דבר דתיות, וחייבות להיות כך¹⁷.

התנאי לזיהוי של יסודות אלו, הוא כדברי גירץ, היכולת להשתחרר מההבטה האתאיסטית על הדת¹⁸, שאינה נותנת אמון ביסודות הדתיים כבעלי תוקף תרבותי, מתוך נטיית התרבות הליברלית, לבעלות וצמצום המשמעויות הדתיות, כפי הפרספקטיבה שלה על הדת¹⁹, וגם הפוך, לא להתייחס לדת כמו "מטיף הכפר", ש"דבר האלוהים" גורם לו להשאיר אותה באילמות. אלא לראות בה כאחד מביטויי הטבע כמו האומנות, השירה המדע והטכנולוגיה. להסתכל עליה מנקודת המבט הילידית, כלומר

¹⁶ "לכם הפלסטינים המדוכאים, הלא חמושים, המוגבלים... האחים שלנו הפלסטינים האהובים, אני אומר לכם: ישראל הזו, שבבעלותה נשק גרעיני ומטוסי המלחמה החזקים ביותר באזור, נשבעה באללה, היא למעשה חלשה יותר מקורי עכביש" (נאום "קורי העכביש" מזכ"ל חיזבאללה השייח' חסן נסראללה 26 במאי 2000).

¹⁷ אוסוואלד שפנגלר Oswald Spengler שקיעת המערב עמ' 358.
¹⁸ כך כותב גירץ, בספרו "פרשנות של תרבויות": "אחת הבעיות המתודולוגיות העיקריות בכתיבה על הדת מבחינה מדעית, היא לשים בצד מיד את הטון של אתאיסט הכפר ושל מטיף הכפר, כמו גם את המקבילות המתוחכמות יותר שלהם, כך שהשלוכות החברתיות והפסיכולוגיות של אמונות דתיות מסוימות יכולות להופיע באור ברור וניטרלי." [Clifford P 124].

[Geertz. (1973). The interpretation of cultures].
¹⁹ כך האנתרופולוג חוסיין עלי אגרמה: "ניהול והתערבות בחיי הדת וברגישות החילונית, היא מבחינה הסטורית ונשאת כיום ביטוי לכוחה הריבוני של המדינה. אותה חילונית כמאפיין של הרגולציה ההולכת וגוברת של המדינה המודרנית, יותר ויותר טומנת בחובה אי קביעה בלתי הפיכה. העקשנות המיוחדת של החילונית נעוצה לא רק בנורמטיביות של הקטגוריות שלה אלא באופן משמעותי, בחוסר ההכרעה שהיא מעוררת" [חוסיין עלי אגרמה – חילונית, ריבונות, אי-קביעה, Agrama, [H. A. (2010). Secularism, sovereignty, indeterminacy].

מתוך עולמם של המאמינים עצמם. להתנהל כמו הילידים המפרשים את הטבע כדי להפוך אותו לשלהם ולהעמיק לשם כך, במשמעות של הכתיבה והעשייה הדתית²⁰.

את התביעה הזו להפיכתה של הדת לתרבות קיומית, אנו הולכים ליישם במאמר הזה בשלב הראשון ביחס לשני יסודות דתיים מרכזיים של היהדות - הגדרת "מיהו יהודי" והיחס שבין היהודי והגוי. משם נעבור אל יחסי הגומלין שבין ישראל והגר וישמעאל בסיפור התורה וגם אותו נהפוך לתרגום תרבותי עכשווי, המגדיר את היחסים שבין מדינת ישראל והאסלאם. את המהלך הזה אנו נעשה באופן שהתרגום התרבותי של התורה יופיע בגוף המאמר, ומקור ה"דת" או לחילופין המקור האנתרופולוגי, בהערות. מהלכים אלו ישמשו אבן בוחן לפרדיגמה שאנו מציעים לקדם במדינת ישראל, להוציא את הדת מצרותה וצמצומה לרמת תרבות קיומית ולשתף עימה את היסודות התרבותיים הקיומיים האסלאמיים, בד בבד עם היסודות הליבראליים המערבים, ובכך להביא לפרספקטיבה צוויליזציונית רחבה לא רק על עתיד מדינת ישראל, אלא אף על המעגלים הנוספים שסביבנו.

לפני כניסתנו לעובי הקורה, אני חייב לחזור ולהדגיש כי התרגום להלן של יסודות היהדות, בנוי על האמון המוחלט כי הדת לפרטיה השונים, היא אמת תרבותית מוחלטת, ללא קשר לחיבור או אי החיבור עימה, כיוון שרק כך, ניתן יהיה לתרגם את יסודותיה לתרבות, בלא לעוות את כוונותיה בדרך התבוננות מקטינה או אינטרסנטית. רק כך נוכל להיות פתוחים לתוצרים תרבותיים מפתיעים שאיננו רגילים להם, כפי שאכן אציג בהמשך.

הפיכת הדת לתרבות בהגדרת מיהו יהודי

היסוד הראשון שנעסוק בו, הוא כאמור המושג הבסיסי ביותר ביהדות: קביעת הלאום על פי האם. אם האמא יהודייה, הלאום יהודי. אם האמא אינה יהודייה, הלאום אינו יהודי²¹. מכאן גם מגיעה הנבדלות היהודית כעם נבחר²². זו הפרספקטיבה הדתית המצמצמת.

הפרספקטיבה התרבותית, אינה מנסה לחתור תחת עקרונות הפרספקטיבה הדתית או לשנות את חוקיה, אולם היא מסוגלת להתבונן על המשמעות הרחבה של הקביעות הדתיות.

²⁰ Clifford Geertz. (1973). The interpretation of cultures - פרשנות של תרבויות

²¹ המקור לשיוך הלאום על פי האם הוא מספר דברים:

"ולא תתחתן גם בתך לא־תתן לבגדו ובתו לא־תקח לבגדו: כִּי־יִסֵּר אֶת־בְּנֵךְ מֵאֶחָיו וְעַבְדוֹ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְמִגֵּר אֶפְרָה' בְּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מֵהָר (דברים ד', ז')."

הגמרא במסכת קידושין מדייקת מכך שכתוב "כִּי־יִסֵּר אֶת־בְּנֵךְ מֵאֶחָיו" (ולא "כי תסיר את בנך"), שרק גבר גוי יכול להסיר את בנו מאחרי ה' וניתן עוד לכנות את הבן הזה כ"בנך" של הישראלי, זאת כיוון שאשתו היא יהודייה ועל כן הבן הנוולד ממנה ומבעלה הגוי הוא יהודי. אולם כאשר האישה היא גויה, בנה כבר לא יכול להיקרא "בנך". כי הוא גוי.

"נְקִירִית מְנַלָּן? (שלא תופסים בה קידושין) אָמַר קָרָא: "לֹא תִתְחַתֵּן בְּכֶם". אֲשַׁפְחָנָא דְלֹא תִפְסִי בֵּה קִידוּשִׁי, וְלִדְהָ קְמוּתָהּ מְנַלָּן? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹסִי: דְאָמַר קָרָא: "כִּי יִסֵּר אֶת בְּנֵךְ מֵאֶחָיו" – בְּנֵךְ הִבָּא מִיִּשְׂרָאֵלִית קְרוֹי בְּנֵךְ, וְאִין בְּנֵךְ הִבָּא מִן הַנְּקִירִית קְרוֹי בְּנֵךְ, אֲלֵא בְנֵהּ.

רש"י: כי יסיר את בנך - לעיל מיניה כתיב בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך וסמך ליה כי יסיר את בנך מדלא כתיב כי יסיר את בתך משמע דבן הנוולד לעובד כוכבים מבתך קאמר שישירונו העובד כוכבים מאחריו ושמעינן דבן בתך אפילו מן העובד כוכבים קרוי בנך:

ואין בנך הבא מן העובדת כוכבים קרוי בנך - מדלא כתיב נמי כי תסיר את בנך דנשמע מיניה דקפיד נמי קרא בבתו לא תקח לבנך משום כי תסיר את הבן הנוולד לה מבנך אלמא בן העובדת כוכבים אינו קרוי בנך אלא בנה:

בנך מישראלית קרוי בנך כו' - לאו מקרא דייק לה אלא ה"ק מדלא קפיד קרא אבן הנוולד ממנה ש"מ בנך מישראלית קרוי בנך אבל בנך מן העובדת כוכבים אינו בנך" (קידושין ס"ח, ע"ב).

²² כפי שנביא בהמשך מתוך ספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי.

הגדרת הלאום על פי ההולדה, בראייה חודרת, אין לה אחריות במערכת החיים שלנו כיום. היא אומרת למעשה, שהיסוד הגופני הפיזי הוא המגדיר הבסיסי של זהות האדם. יותר מכך, נוכחות הגוף חזקה יותר מהתודעה המחשבתית של האדם, על כן היא המכריעה בשאלת זהותו יותר מכל כוונות האדם, שפת דיבורו והתנהגותיו. קביעה זו, שהיא ייחודית לעם ישראל, יכולה להתקיים רק אם נייחס לגוף כוח של תודעה, שאם לא כך, זוהי קביעה גזענית סתמית שאין כל משמעות מאחוריה וממילא ללא כל יסוד קיומי תרבותי. יוצא אם כן שהקביעה ההלכתית של זהות הנקבעת על פי הולדה, היא פתח כניסה "דתי" לעולם בעל רגישויות חיים עמוקות שכמעט אינן נחווות היום²³. נוכל לשאול את עצמנו, איך ישפיע הדבר על נראות האדם, על הזקנה ועל המוות, איך תיראה הזוגיות והאינטראקציה המינית כשעיקר התקשורת התודעתית היא דרך תודעת הגוף. איזה סוג קשר ייווצר בין בני האדם כשהם למשל יארחו אחד את השני בביתם לאכל בצוותא? האם תוכל תודעה זו לתת פתרון למתח שבין התכונות הלאומיים ללאומיותם האתנית עד כדי איבוד זהותם לבין הקצנה לזהות גזעית בלתי מוגדרת, שכל הווייתה היא שלילתו של האחר? נוכל ללכת עם דמיון התודעה הזה עוד צעד קדימה ולהסיק, שאם לגוף יש תודעה, אף לחומרים יש תודעה, שהרי הגוף הוא חומר ואם כך הדבר, אנו נחשפים לפוטנציאל תקשורתי ואינטראקציה אדירים גם בין האדם לבין רמות החיים האחרות²⁴ - דומם צומח וחי²⁵. וגם פה, אם נהיה אמיצים ונלך עוד צעד עם התפתחות מערכת החיים התודעתית, אולי גם נוכל לדבר על יכולת הקשבה ותקשורת עם מערכות חיים תודעתיות "דקות יותר", שאינן מזהות בתדר המוחשי הרגיל, המכוננות בשפה הדתית - "מלאכים". נוכל לדמיין עולם שהוא כבר לא ביחסים חד צדדיים של "ניצול משאבים", אלא ביחסי גומלין הדדיים, המאפשרים ליצור אינטראקציה ולפתח מערכת של קשרים הרמוניים ופריצת דרך בתחום הקיימות העתידית של הכדור כולו. הדפוס הדתי הוא אם כן, מפתח הכניסה לתרבות הקיומית הזו, או כדברי אוסוואלד שפנגלר שהבאנו לעיל - "כל עולמות הצורניות המטפיזיים והמתמטיים, הן בסופו של דבר דתיות וחייבות להיות כך". שינוי ההתבוננות על ההלכה ממשמעותה הדתית של סגירות ואולי אף גזענות, למבט רחב של תרבות - פותח פתח לשינוי מערכת החיים הקיומית והתרבותית בעולם כולו. זאת בתנאי כאמור, שנתייחס לדת כדלת כניסה לתרבות ולא נצמצם אותה לתבניות החשיבה שלנו, כפי שהמערב נוהג לעשות²⁶,

²³ באופן מסוים מאוד אנו פוגשים עולם זה, בחוויה המינית, ובעיקר מן הצד השלילי, בתגובות שנוצרות עקב מעשי הפגיעה המינית.

²⁴ פתח לכיוון הזה מביאה סאבא מחמוד גם ביחס לאסלאם, בפרשת הקריקטורות הדניות של מוחמד, בהסברה את ההבדל שבין תפיסת המערב את הקריקטורות כאמצעי להמחשה לבין תפיסת חומרים כמציאות פועלת. בעניין זה היא מזכירה את הזעזוע שחוו מייסודים מתגירים כאשר נתקלו לראשונה בילידים שאינם נוצריים שייחסו סוכנות אלוהית לסימנים חומריים, לעיתים ראו באובייקטים חומריים (והחלפתם) שלוחה אונטולוגית (קיימות) של עצמם ובכך למעשה מוסיפו את ההבחנה בין אנשים ודברים. Mahmood, S. (2009). Religious reason and secular affect: An incommensurable divide? [Critical inquiry]

²⁵ מסקנה שהיה מקום להגיע אליה גם לפי התפיסה הדרוויניסטית, שהרי אם המינים כולם התחילו מיסוד קדמון אחד, קיום תודעה באחד מענפי האב הקדמון, מחייב קיום תודעה אף ביסוד הקדמון וממילא בכל הענפים האחרים ואפשרות תיאורטית לקיום תקשורת בין המינים כולם. המסקנה על קיום תודעה גופנית, מצביעה על התדר המשותף הזה שנשכח מעת השתלטות תודעת הדיבור, ביחס אליה כל מישורי החיים הפכו להיות נחותים ודוממים כחומרי גלם בידי האדם ואף בני האדם שהאינטליגנציה השכלית שלהם נמוכה יותר, הפכו אף הם לנחותים וכ"כוח אדם" בידי אלו שיכולתם השכלית גבוהה.

²⁶ צ'ארלס הירשקינד מחרף תובנה זו בקביעתו, שהתרבות הליבראלית אף תלויה בקיומה היא, בהגדרתה והגבלתה של הדתיות: "החילונית תמיד יהיה נתון לחוסר קביעה או יציבות מסוימת. חוסר יציבות זה, המובטח בחוסר האפשרות העקרונית לגבול בין החילונית לדתי, אינו גבול לכוח החילונית אלא תנאי להפעלתו...נוכל לומר שהיבט אחד של החילונית טמון ביחס של ספקנות מתמשכת כלפי תביעתה של החילונית עצמה להתגברות הטלאולוגית (תכליתיות) של הדתיות (P-643 Hirschkind Charles. (2011). Is there a secular body (644

בהתייחסותו לדת כמערכת הבניה שרירותית מדומיינת שיסודה פוליטי²⁷ ומצד שני, לא נחנוק אותה בדפוס הדתי המתמקד בחוקי הדת, אך מתעלם מן המשמעות העולה מהם²⁸.

הרחבה זו, ברגע שנעשתה מפתח אחד, גוררת אחריה פריצות דרך נוספות. נמשיך זאת, באותו נושא של הגדרת מי הוא יהודי ונראה איך התבוננות על אותם המקורות בראייה תרבותית, מגיעה למסקנות הפוכות מן ההסתכלות הדתית הצרה. במקרה הבא, ההתבוננות התרבותית תראה, כי קיימת זיקה תמידית בין האתניות היהודית לאתניות הגויית, ובהמשך נרחיב זאת גם ליחסים שבין היהדות והאסלאם.

לאחר ששמנו ליבנו כי הזרות היהודית נקבעת דרך הממד הגופני, אנו נתקלים בבעיה לוגית פשוטה, איך ניתן לבאר כי הגרות ביסודה היא קבלת מצוות וטבילה בפני בית דין, שהרי אלו אינן יכולות ליצור שינוי גופני? שאלה זו מחזירה אותנו להבדלים ההולדתיים שבין יהודי וגוי. גם פה, המקורות כתובים בשפה דתית המצריכה תרגום. את ההבדלה שבין היהודי והגוי מציבה היהדות כהבדלה שבין ה"חי" ול"מְדַבֵּר". בעוד הגוי הוא בדרגת ה"מְדַבֵּר", היהודי הוא בדרגת חיים המכונה "מלאכי"²⁹, ובתרגום תרבותי – שייך לעולם התודעה ה"דק" שמעבר לקליטת התודעה המוחשית. קביעה שברמה הדתית, שוב יוצרת נבדלות הנמכה וגזענות ביחסים שבין שני היסודות האתניים. גם פה, התבוננות בשפה התרבותית משנה את כל התמונה. ה"תוספות", אחד ממפרשי הגמרא הראשונים, מציין ביחס לנושא זה אמירה המשנה את כל תמונת היחסים שבין היהודי והגוי בקביעתו כי לא רק ישראל נכחו במעמד הר סיני אלא אף **מזלם** של הגויים נכח במעמד³⁰. "מזל" תרגומו בשפת חכמים הוא - מלאך!³¹ מכך עולה המסקנה, כי הממד המלאכי – אותו ממד קיומי "דק" המאפשר תקשורת תודעתית עם מערכות קיומיות שמעבר לעולם המחשבה האנושית וממד האדם המדבר, קיים גם ביהודי וגם בגוי. המציאות התודעתית הקדמונית פיצלה את עצמה לשניים. את הצד האחד שבה היא עיצבה כ"ישראל", בהם מעמד התודעה ה"דק" הוא בקדמת קיימותם וממילא תלות תרבותית במקורות ויסודות מחשבה "דקה". את הצד השני שבה היא עיצבה כ"גוי", שהממד החושי שבו הוא זה שבקדמת קיימותו, וממילא יש לו זיקה גדולה יותר לתודעת העומק של החושים. כל קיימות תלויה בהשלמתה בצד האחר. תהליך הגירות אינו נוצר "יש מאין". הוא מאפשר לגוי להנכיח את הפן ה"מלאכי" הדק הטמון בו אל הפרונט האישיותי. אין ספק שתובנה זו ברמה התרבותית, מציירת קשרים הרמוניים בין יסוד הקיום היהודי ויסוד הקיום הגוי, בעוד שברמת ה"דת" אנו חווים יחס נחיתי כלפי הגוי בהיותו ברמת חיים נמוכה מן הישראל, כדוגמת היחס שהזכרנו בין חי ומדבר.

Smith, J. Z. (1982). Imagining religion²⁷

²⁸ כפי שהבאנו מגירך

²⁹ "אבל זאת המדרגה היא אֱלֹהִית, מְלֹאכִית, אִם הִיא נְמַצָּאת, וְזֶה מִדִּין הַעֲבָרִים הַאֱלֹהִי, לֹא מִן הַשְּׂקָלִי וְלֹא מִן הַנְּפֶשֶׁי וְלֹא מִן הַטְּבָעִי" (כוזרי פרק א', פסקה מ"ב).

³⁰ הנושא בו דנה הגמרא הוא - השפעת הנחש על האנושות ונטרול מעמד הר סיני מהשפעה זו (אנו לא ניכנס במאמר זה לתרגום הקיומי של תהליך מורכב זה). בתחילה, הגמרא מוציאה רק את ישראל מהשפעת הנחש, כיוון שרק הם נכחו במעמד הר סיני. "דא"ר יוחנן בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. אי הכי ישראל נמי? ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. אולם ה"תוספות" משנה לגירסה אחרת, המכניסה אף את הגויים לתוך תהליך מעמד הר סיני בכך שמזלם היה שם – "ונראה דגריס נמי דפסקה זוהמתן היינו משום דאף על גב דאינו לא הוו מזלייהו הוו (עבודה זרה, כב ע"ב ותו"ס שם).

³¹ "מזלייהו - שר של כל אדם למעלה (רש"י מגילה ג', ע"א) - מלאך שלו, ומליץ עליו" (רש"י שבת נ"ג, ע"ב) מזליה דהאי גברא – מלאכו (רש"י ס"א, ע"ב)

היסוד הקיומי-תרבותי הזה לשני סעיפיו, מהווה מצע למהלך הנוסף שיעצב לנו את מאפיין הקשר שבין הישות היהודית והאסלאמית בפרדיגמה החדשה שאנו מציעים. אם יסוד הגדרת הלאום היהודי על בסיס ההולדה מן האם הוא פתח כניסה למערכת קשרים מסועפת רבת ממדים שאינה שמורה רק לישראל אלא לעולם כולו, והיסוד השני, גילה לנו כי היהודי והגוי חולקים דמות אחת ששני צדדים לה³². מצד אחד מערכת חיים הנעזרת בתקשורת התודעתית ה"דקה" במימוש חייה ומן הצד השני מערכת חיים שהגוף והחוויה החושית, הם עיקר חייה, הרי שבשלב הבא נתאר תהליך חלוקה נוסף, בתוך השלם התודעתי התקשורתי ה"דק", המכונה "עברי"³³, המתפצל אף הוא לשניים המשלימים גם הם אחד את השני. האחד מקצין את תלות קיימותו בתודעה ה"דקה", והיא תופיע בישראל דרך יצחק³⁴, והשנייה תופיע דרך הגר וישמעאל, שיליכו את ה"עבריות" הדבוקה לתודעה ה"דקה", חזרה אל עולם החוויה והחשים העמוקים והמחודדים³⁵. שני מאפייני תודעות אלו, יופיעו ברמת הדת כיהדות ואסלאם.

מדת לתרבות ביחסי ישראל והאסלאם

כשאנחנו מגיעים לשלב הזה, חשוב שוב לחזור ולהזכיר את תפיסתו של אוסוואלד שפנגלר את הדת כתבנית של מערכת תרבותית מסועפת ואת תפיסתו של גירץ המחייב התבוננות "ילידית" הלוקחת בחשבון את מערך ההתניות והאמונות של בני אותה הדת שברצוננו לחקור. על בסיס התניות אלו, התכנים הדתיים אמורים לשחזר אצלנו את הדפוס התרבותי שנחקק בראשיתו בדפיה הכתובים של הדת ולהופיע גם בהמשך ההיסטורי של העם החי אותה. כך מדברי דרור אידר .

בחברה הפרה-מודרנית, משמעותם של מעשים תלויה ביכולתם לשחזר דגם מיתי שנעשה אי שם בשחר ההיסטוריה. האירועים חוזרים על עצמם משום שהם מחקים ארכיטיפ – את האירוע

³² כדוגמת נסירת תודעת האיש והאישה מדמות האדם האחת.

³³ שהוא מצד אחד של העולם והשאר מן הצד השני.

"ויבא הפליט ויגד לאבְרָם העִבְרִי" (בראשית י"ד, י"ג) - כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד (ילקוט שמעוני על התורה ע"ג, א').

בכך שהוא מקצין את התלות שלו בהקשבה לעולם ה"דק" המלאכי" (ויאמר ה' אל-אבְרָם לְרֵלֶגֶּ מֵאֲרָצְךָ), מול הצד האחר של העולם שהמשיך להקשיב לעצמיותו.

³⁴ במעשה העקידה של יצחק, היוצר תודעה מתוך התבטלות מוחלטת לתודעת החיים ה"דקה", עד לרמת אין מוחלט.

³⁵ בלקיחת שרה אישה לאברהם את נסיכת מצרים, שהגדרתה התודעתית של אומה זו, היא "ערוות הארץ" - המתורגמת מן השפה הדתית כ"מקורה הערה" - גילוי מקור. שמשמעותו היא, היכולת להקשיב לעומק הרחמי של הארץ ולתקשר עימה. להלן המקורות

"וְשָׂרָי אִשְׁתֵּי אַבְרָם לֹא יִלְדָה לוֹ וְגַלְתָּה שְׂפָתָהּ מִצְרִית וְשָׂמָה הָגֵר: וְתֹאמַר שְׂרָי אֶל-אַבְרָם הִנֵּה-נָא עֲצָרְנִי יְהוָה מִלְדֹת בָּאֵינָא אֶל-שְׂפָתַי אוֹלֵי אֲבִנָה מִמֶּנָּה - בַּת פְּרֵעָה הִיְתָה, כְּשֶׁרָאָה נָסִים שְׂנַעְשׂוּ לְשָׂרָה אָמַר: מוֹטָב שֶׁתְּהָא בְּתִי שְׂפָתָהּ בְּבִית זֶה וְלֹא גְבִירָה בְּבִית אַחֵר (שמות ט"ז, א' ורש"י שם).

"כי ע"כ באומרם ז"ל כי יש לארץ איברים אמרו כי מצרים היא ערות הארץ" (אלשיך, דברים י"א, ב').

"כשם שאברים לאדם כן לארץ. וראש עפרות תבל, הנה כסה את עין הארץ ותפתח הארץ את פיה. ארץ אוכלת יושביה. ומתחת זרועות עולם, הנה רחבת ידים. ויניקוהו דבר מסלע, יושב על טבור הארץ. כי ערות הארץ באתם לראות. והארץ לעולם עומדת:

"וְאִישׁ אֲשֶׁר-יִשְׁלַב אֶת-אִשֵּׁה דָוָה וְגַלְתָּ אֶת-עֲרֻמָּתָהּ אֶת-מִקְרָהּ הָעֶרְוָה וְהִיא גֹלְתָה אֶת-מִקְוֵי דָמֶיהָ - וְכֵן כָּל לְשׁוֹן עֲרֻוֹה גִלְוֵי הוּא" (ויקרא כ', י"ח ורש"י שם).

המופתית. הבנת המיתוסים המכוננים של תרבויות וחברות חיונית אפוא להבנת מהלכים פוליטיים מדיניים לא פחות, אם לא יותר, מניתוחים רציונליים מן הסדר הרגיל³⁶.

גם בשלב זה אנו נצביע על המעבר מרמת הדת המצמצמת והמתבדלת לרמת התרבות המרחיבה והמחברת ביחסי ישראל, ישמעאל והאסלאם³⁷. לשם כך אנו נצרכים להיצמד אל הסיפור המקראי. בסיפור היחס שבין ישראל וישמעאל צרובה בתודעה הדתית ציווי המלאך להגר לאחר בריחתה משרה כי תחזור להתענות תחת ידיה³⁸ וגירוש הגר מבית אברהם בעקבות דרישתה של שרה³⁹. אולם קריאה תרבותית רחבה, שלוקחת בחשבון את מכלול ההיגדים בתורה ובחז"ל, מראה תמונה אחרת לגמרי. אנו שמים לב, שיכולת שרה להגיע לפריון ולהמשכיות, מגיעה מכוח הכנסתה את הגר אל ביתה⁴⁰. כמו כן, אנו שמים לב שכוח הפריון בהגר הוא יוצא מגדר הרגיל⁴¹. גם בפרשת בריחתה של הגר משרה, הדברים מורכבים. לאחר בריחתה של הגר, נשלחים אליה ארבעה מלאכים נפרדים בזה אחר זה⁴². תרגום המושג "מלאך" כערופץ חיים "דק", מלמד שארבעה ערוצי חיים שונים אחד מן השני, מנסים להתממש בה. הסיבה היחידה שמבארת את הצורך בזימון מלאך נוסף על זה שלפניו היא, שהגר מסרבת לערוץ החיים הנגלה לה, ועל כן יש צורך לשלוח לה שליחות חדשה עם מבנה קיומי עתידי חדש. אם בשליחות הראשונה האמירה היא "התעני ידיה"⁴³, הרי בשליחות האחרונה האמירה להגר היא "והוא יהיה פרא אדם"⁴⁴. משמעות הדבר - עצמאות מלאה "פראית", עם הערך המוסף הקיומי ה"דק", שקיבלה בבית שרה⁴⁵, שיאפשר לה מכאן ולהבא להשתמש בכלים "דקים" אלו למימוש ושדרוג קיימותה. מבנה יסוד חיים מחדש זה, קרוי בשפת התורה "בְּאֵר לְחַי רֵאִי"⁴⁶, על שם כוחה של הגר למשוך חיים מן המלאכים. באר זו, שם הגר מכופפת את החוקיות הדקה המלאכית לרצונה, היא גם הבאר שנגלית אליה לאחר שילוחיה מבית אברהם⁴⁷. היא הבאר

³⁶ אידר, ד. (1993). החשיבה המיתית כגורם מכריע במדע המדינה וביחסים הבינלאומיים. בתוך זיסר, ב. (עורך), מדע המדינה לגווניו. עמ' 408.

³⁷ כך הרמב"ם המחבר בין האסלאם לבין ישמעאל. "וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי, שעמד אחריו אינו אלא לישר דרך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד" (רמב"ם הלכות מלכים פרק י"א, הלכה ד')

³⁸ "ויאמר לה מלאך ה' שובי אל-גברתך והתעני תחת ידיה" (בראשית ט"ז, ט').

³⁹ "ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת-בנה כי לא ירש בן-האמה הזאת עם-בני עם-יצחק... ויאמר אלהים אל-אברהם אל-יבוע בעיניך על-הנער ועל-אמתך כל אשר תאמר אליך שכה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לה זרע" (בראשית כ"א, י' - י"ב).

⁴⁰ "ותאמר שרי אל-אברהם הנה-נא עצרני ה' מלדת בא-נא אל-שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברהם לקול שרי - לרוח הקדוש שבה" (בראשית ט"ז, ב' ורש"י שם).

⁴¹ "ויבא אל-הגר ותהר - מביאה ראשונה" (בראשית טז, ד').

⁴² "וימצאה מלאך ה' על-עין המים במדבר על-העין בדרך שור: ויאמר הגר שפחת שרי אי-מזה באת וקנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחתי: ויאמר לה מלאך ה' שובי אל-גברתך והתעני תחת ידיה: ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את-זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך ה' הגר הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל-עקרה: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בן ועל-פני כל-אחיו ישפן - על כל אמירה יהיה שלום לה מלאך אחר, לכה נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (בראשית ט"ז, ז' - י"ב ורש"י שם).

⁴³ "ויאמר לה מלאך ה' שובי אל-גברתך והתעני תחת ידיה" (בראשית שם, פסוק ט').

⁴⁴ "ויאמר לה מלאך ה' הגר הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל-עקרה: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בן ועל-פני כל-אחיו ישפן: (בראשית שם, פסוקים י"א - י"ב).

⁴⁵ "ותקרא שם-ה' הדבר אליה אלה אלהיך אל ראי כי אמרה הגם הלא ראיית אחר ראי - וכי סבורה הייתי שאף הלאו במדברות ראיית שלוחו של מקום אחר ראי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים? ותדע שהייתה רגילה לראותם, שהרי מנחם ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות (שופ' י"ג), וזו ראית ד' זה אחר זה ולא חרדה (בראשית ט"ז, י"ג ורש"י שם).

⁴⁶ "ותקרא שם-ה' הדבר אליה אלה אלהיך אל ראי כי אמרה הגם הלא ראיית אחר ראי: על-כן קרא לבאר באר לחי ראי" (בראשית ט"ז, י"ג - י"ד).

⁴⁷ "וישמע אלהים את-קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל-הגר מן-השמים ויאמר לה מה-לך הגר אל-תיראי כי שמע אלהים את-קול הנער באשר הוא-שם: קומי שאי את-הנער והחזיקי את-ידיך בן כי-לגוי גדול אשימנו: ויפקח אלהים את-עיניה וקרא באר מים ותלך ותמלא את-החמת מים ותשק את-הנער - הוא באר לחי רואי, שהרי העלימה הקב"ה ממנה וחרז והעלה אותן" (מדרש שכל טוב, בראשית כ"א: ט"ג).

שמכוחה מגיע יצחק כדי לשאת את רבקה⁴⁸. היא גם הבאר ממנה הוא מגיע כדי להחזיר את הגר אל אברהם שישאנה שוב לאחר מות שרה⁴⁹. במקומה הוא גם קובע את משכנו עם רבקה⁵⁰. בניגוד לנטייה הישראלית שהועצמה במעשה העקידה, להידבק אל תודעת החיים ה"דקה" המלאכית, המטה אותם אל עולמות ששפתם השמימית, מביאה לעיוורון מציאות⁵¹, הרי מפגשה של הגר עם העולם התודעתי ה"דק" המלאכי, לא רק שאינו גורם לה לעיוורון ואפילו לא ליראה⁵², אלא הוא יוצר בה חיות מועצמת. המלאכות הנראית לה במקום הזה, נקראת על שם כוחה, בשם "חיים"⁵³. כוח העצמה זה, מופנה אל הטבע האילם, לפרוץ את גבולותיו להוציא אותו מקיפאונו⁵⁴ - מדומם למציאות שיש בה תודעה ויכולת תקשורת. לעומת זאת, ישראל מתקשים לעורר בעצמם את תודעת הגוף⁵⁵ ונצרכים ל"קביים" המורכבים של התורה⁵⁶ וזיקה לארץ מסוימת בלבד (כנען)⁵⁷, כדי לעורר בהם יכולת זו. קדמון האומה העברית יצחק, שהתעורר כאמור מן החשיפה המוגברת לעולם התודעה ה"דק"⁵⁸, נזקק איפה לתמיכת פתיחת העיניים של "באר לחי רואי", על מנת לעגן עצמו במציאות⁵⁹. את התרבות הזו יוביל בנה של הגר ישמעאל. גם פה נצטרך לראייה המרחיבה של התורה כתרבות קיומית. אם בתפיסה הדתית המצמצמת, החשדנית והמרחיקה, ישמעאל נזקק בסופו של דבר מבית שרה בגלל מעשיו⁶⁰, הרי שבראייה רחבה יותר אנו דווקא שמים לב שהוא נפטר בצדקותו⁶¹ ובכך מעגן את יסודות תרבותו לצד זו של ישראל.

⁴⁸ "שלושה נדדו להם זמניהם מן הבאר, יצחק יעקב ומשה. ביצחק פתיב (בראשית כד, כו): ויצחק בא מבוא באר לחי ראי" (שמות רבה א', ל"ב).

⁴⁹ מבוא באר לחי ראי - שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (בראשית כ"ד, ס"ב ורש"י שם).

⁵⁰ "ויהי אחרי מות אברהם ויבך אלהים את יצחק בלילה וישב יצחק עם באר לחי ראי" (בראשית כ"ה, י"א).

⁵¹ כפי שקורא יצחק במעשה העקידה: "ויהי כי זקן יצחק ותקחין עיניו מראת, - מכח אותה ראייה, שבשעה שעמד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח כפי מלאכי השרת, ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו, והיו רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקין קהו עיניו, (בראשית רבה ס"ה)

⁵² ותקרא שם'ה' הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלא ראיית אהרי ראי - וכי סבורה הייתי שאף הלאם במדברות ראיית שלוחו של מקום אהרי ראי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים? ותדע שהייתה רגילה לראותם, שהרי מנחם ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות, וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה (שמות ט"ז, י"ג ורש"י שם)

⁵³ על-כן קרא לבאר באר לחי ראי - באר דמלאך קימא אתחזי עלה (תרגום אונקלוס) - באר שמלאך קיימות התגלה לי בו. או על פי תרגום יונתן: "בירא דאתגלי עלה חי וקיים" - באר שהתגלה לי בו חי וקיים.

⁵⁴ ברמה הקיומית יופיע הדבר במצרים מקור גידוליה של הגר בהיות דם באבנים ועפר רוחש.

ויאמר ה' אל-משה אמר אל-אהרן קח מטף ונטה-ידך על-מימי מצרים על-נהרותם ו על-אריהם ועל-אגמיהם ועל כל-מקנה מימיהם ויהי-דם וקהי-דם בכל-ארץ מצרים ובעצים ובאבנים: (שמות ז', י"ט).

"ויקרבו מי-ישראל למוחל ויקראו לבנו ליוסף ויאמר לו...אל-תבא תקבני במצרים - סופה להיות עפרה פנים, ומרחשין תחת גופי" (בראשית מ"ז, כ"ט ורש"י שם).

⁵⁵ כך מביא המדרש שהבאר הזו "לחי רואי" מלווה את האבות, ומופיעה למשה ואהרן בתצורת סלע, שהם אינם מסוגלים לתקשר עימו ולהוציא ממנו מים, אלא בהכאה.

"באר לחי ראי. הבאר הזה נראה לחיים. את מוצא ב' פעמים נראה להגר שאלו לא כן הייתה מתה. פעם א' כשמצאה המלאך שאלו עברה משם הייתה מתה, הה"ד ואנה תלכי (ט"ז ח'), כמד"א לא אכלתי באוני (דברים כ"ו י"ד), פעם שניה כשגרשה אברהם היא ובנה שאלו לא כן היו מתים בצמא, הה"ד ויפקח אלהים את עיניה ותר א באר מים (כ"א י"ט). הנה בין קדש, בבאר הזה היו משתמשין אבות העולם שנקראו קדושים שנאמר לקדושים אשר בארץ המה (תהלים ט"ז ג). ובין ברד, וע"י משה ואהרן שמשו בו ישראל ועל ידו היו בירידה כד"א לא האמנתם בי (במדבר כ"ב), הה"ד באר חפרוה שרים (שם כ"א י"ח) זה אברהם יצחק שנאמר וכל הבארות אשר חפרו וגו' (כ"ו ט"ו) וכתוב וישב יצחק ויחפור את בארות המים (שם י"ח), כרוה נדיבי עם (במדבר שם) אלו משה ואהרן, הם לא טרדו בחפירה, במישור מצאוהו. במחוקק במשענותם (שם), על שהכו הסלע נמחקו ממספר באי לארץ" (בראשית רבתי פרשת לך לך עמוד 71 ט"ז, י"ד).

⁵⁶ הלכות הנותנות כוח לחפצים לעורר מציאות כדוגמת - תפילין, ארבעה מינים, מצה ועוד ועוד.

⁵⁷ השואבת את כוחה מן הכנעניות הקדומה. נושא שלא נרחיב במאמר זה.

⁵⁸ "ויהי כי זקן יצחק ותקחין עיניו מראת - מהו מראת, מראות בשכינה" (דברים רבה י"א, ג').

⁵⁹ ויצחק בא מבוא באר לחי ראי (בראשית כ"ד, ס"ב) שלושה נדדו להם זמניהם מן הבאר, יצחק יעקב ומשה. ביצחק פתיב באר לחי ראי" (שמות רבה א', ל"ב).

⁶⁰ ותרא שרה את בן-הגר המצרי אשר-ילדה לאברהם מצחק: ותלאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת-בנה כי לא יירש בן-האמה הזאת עם בני עמי-יצחק - מצחק. לשון ע"ז, כמו שנאמר ויקמו לצחק (שמות ל"ב), ד"א לשון גלוי עריות, כמה דתימא לצחק בי (בראשית ל"ט) (בראשית כ"א, י' ורש"י שם).

אם כן, היחסים שבין ישראל והישמעאליות, הם יחסים של השלמה וזוגיות. הישמעאליות ביכולתה האינטואיטיבית להיות מחוברת לחוויית העומק החושית שהיא חווה מתוך גופה עד כדי וודאות קיומית מוחלטת⁶², יכולת לחוות עומק קיומי זה, דרך אמצעים פיזיים פשוטים⁶³, ללא צורך בחוקי דת מרובים, או בהיצמדות לאדמה מסוימת, אלא דרך הפצת הדת שלה, הגורמת לתוצרי קשר מוחשיים וחיבור אל כל אדמה שמופיעה בה דתם, כאדמתם שלהם⁶⁴ וללא כיפוף לתרבויות זרות המנסות להשפיע עליה, משלימה במוצקותה וודאות קיומה את התרבות הקיומית היהודית, שתודעתה שמן הגוף שברירת ביותר, אינה יכולה להתקיים אלא בהולדה מן האם היהודייה, בארץ מסוימת בלבד ובתמיכה מצוותית מרובה ושעל כן היא נוטה בנקל לוותר על תרבותה לטובת תרבויות זרות⁶⁵. מן הצד השני, התרבות הקיומית היהודית משלימה את התרבות הקיומית האסלאמית, ביכולתה לדבר את התרבות האינטואיטיבית הישמעאלית ולעדן אותה, לצייר גבולות נכונים לתודעת הגוף ולאפשר בניית מבנה יצירתי מעל גבי האבן הגולמית (אבן השתיה), של מבנה וכלים מורכבים והגעה עד לרמות היצירה הפרטניות ביותר.

שתי התרבויות הללו, יופיעו שוב בהר הבית בחלוקה דומה באבן היסוד שלה, שיקרא "אבן השתיה"⁶⁶. באבן היסוד הזו יחזיקו שתי הדתות – היהודית והמוסלמית. היהודית מכוח שימת יעקב את ראשו על האבן⁶⁷ בחלומו בדרך לחרן, והאסלאם, בטביעת רגלו של מוחמד על אבן השתיה הקרויה בערבית אל-סח'רה, במסע עלייתו לשמים. הראש, מצד כוח הדברור של תרבותם המשותפת, והרגל⁶⁸ מצד האינטואיטיביות העמוקה של תרבותם הזו. אזכרה זו חשובה, כי נחזור אליה בהשלכות לקשר העכשווי שבין מדינת ישראל והאסלאם.

סיכום ביניים

⁶¹ "ואלה שני תני ישמעאל מאת שנה ושלישים שנה ושבע שנים ויגעו וימת ויאסף אל-עמיו - ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים" (בראשית כ"ה, י"ז ורש"י שם).

⁶² בה ישתמש האסלאם הקיצוני לפיגועי השהידים.

⁶³ באופן מסוים הצביעה על כך האנתרופולוגית סאבא מחמוד שהזכרנו לעיל, בהתייחסותה לסיבות מדוע הקריקטורות המשפילות של מוחמד באירופה יצרו מהומות באסלאם, מתוך תפיסת ההשפעה של הדיוקן באסלאם כמציאות פועלת ולא כהבעת דעה כפי שהדבר בתרבות המערבית. בעניין זה היא מביאה את עבודתו של William John Thomas Mitchell בספרו What do pictures want, בו הוא טוען ש"עלינו להתייחס לתמונות לא רק כאובייקטים אינרטיים (לא פעילים), אלא כיצורים מונפשים שמפעילים כוח מסוים בעולם הזה". [Mahmood, S. (2009). Religious reason and secular affect: An incommensurable divide?. Critical inquiry]

⁶⁴ בכל מקום שדת האסלאם הופכת לרוב, הופכת האדמה להיות "דאר אל אסלאם", ללא יכולת חזרה ממעמד זה, גם אם לאחר מכן, מנושל האסלאם מן המקום.

⁶⁵ ראו האשמת האסלאם את היהדות שבגדה בדתה והרגה את נביאה.

⁶⁶ את החיבור של באר לחי רואי עם הר הבית, יעשה המדרש בקביעתו, כי מקום הגעתו של יצחק לשאת את רבקה מבאר לחי רואי, הוא הר המוריה

"ויצחק בא. מהר המוריה: באר לחי רואי. שאל יצחק להביא הגר לאביו אחרי שמתה אמו, שעליה נאמר ותקרא שם המקום באר לחי רואי" (מדרש אגדה, בראשית כ"ד, ס"ב).

⁶⁷ "וישלים יעקב בבקר ויגח את-האבן אשר-שם מראשיתו וישם אתה מצבה ויצק שמן על-ראשה" (בראשית כ"ח, י"ח) וישב יעקב ללקוט את האבנים, ומצא אותם כלם אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה, שנאמר ויצק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטה רגל ימינו וטבעה האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שעושה סניף לכיפה לפיכך נקרא אבן השתיה שמשם הוא טבור הארץ ומשם נמתחה כל הארץ ועליה היכל יי' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים" (פרקי דרבי אליעזר ל"ה).

⁶⁸ את עוצמת התרבות המגיעה מתוך מגע הרגל, נוכל לזהות אצל אברהם ההופך את המלאכים להיות אצלו כישמעאלים המשתחוים לאבק הרגליים

"קח-נא מעט-מים ורחצו רגליכם - פסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם" (בראשית י"ח, ד' ורש"י שם).

פתחנו בכך שהמאבק שבין מדינת ישראל והאסלאם, הוא מאבק תרבותי. הצבענו על כך שתרבות האסלאם היא דת האסלאם. ראינו כי האסלאם רואה בכל חבל הארץ שאנו נמצאים בו, מקום הקדש-ווקף שאין בו כל זכות קיום למדינת ישראל כמדינה ריבונית. הצבענו על כך, שאם יש זכות קיום לישות היהודית, היא מצד היותה מ"בני הספר" כלומר מצד הדת היהודית. לפי האסלאם, גם השנאה וגם חזון השמדת היהודים הם מחמת הדת - בגידתם במצוות האלוהים ובנביאים. כמו כן, ישנה תלות של האסלאם בדת היהודית. הדת המוסלמית מושתתת על הדתות הקודמות לה ויש לה מחויבות לכל אבות האומה הישראלית – אברהם, יוסף, דוד וכו' הקרואים באסלאם כולם בכינוי "נביאים". התייחסנו אף ליכולת ההכלה של הישות האסלאמית את הישות היהודית – רק כאשר האחרונה נאמנה למהותה, אף כי מוטמעת בתוך הח'ליפה האסלאמית.

הצבענו על כך, שהיסוד התרבותי הקיומי של הישות היהודית, מבוסס על הולדה – יהודי הוא הנולד לאם יהודייה. הסברנו שקביעה דתית זו, אינה מסתכמת רק כ"הלכה דתית", היא הפתח להבנת התרבות הקיומית היהודית כולה.

שתי יסודות אלו, הן של התרבות האסלאמית המושתתת על הדת והן של היהדות המושתתת על ההולדה, מבארות שהתודעה המערבית הליברלית, אינה יכולה להוות את התשתית התרבותית היסודית של מדינת ישראל, אלא לבוא על גבי יסוד תרבותי אחר, המשותף ליהדות ולאסלאם. כך גם פתרונות המגיעים מן העולם הזה כדוגמת "שתי מדינות לשני עמים", לא יוכלו להתישם באזור זה וזאת משתי סיבות עיקריות: האחת - התשתית היהודית כלאום, אינה בנויה על תשתית הלאום המערבי. הגדרת הלאום על הבסיס ההולדתי מאם יהודייה, אינה תואמת את תפיסת הלאום המערבי הרואה את הלאומים ואת הדתות כתוצרים הסכמיים בין בני אדם⁶⁹. מאותה הסיבה, גם היחס לאדמה אינו תואם בין התרבויות הללו. האפשרות לחלק אדמה על פי הסכמים בין בני אדם, אינה קיימת, כשהזיקה בין אדם ואדמה היא הולדתית. הסיבה השנייה חשובה לא פחות. הימצאות מדינת ישראל בתוך "האוקיינוס האסלאמי", אינה מאפשרת צורת קיום הסותרת את היסוד התרבותי האסלאמי שסביבה. לפי האסלאם, כל אזור מדינת ישראל הוא אדמת ווקף ושום פשרה לא יכולה לשנות תפיסה דתית זו. המחשבה כי שתי התרבויות יכולות להגיע לפשרה על ידי חלוקת הארץ שבמריבה, נובעת מאופן תפיסת התרבות המערבית את הדתות, כהבניות חברתיות פוליטיות שעגנו עצמן בסמלים דתיים, שהיא התפיסה המקטינה של הדת ולא תפיסתן הן את עצמן.

אמנם גם את האפשרות ליצירת פרדיגמה תרבותית הבנויה על היסוד הדתי המשותף ליהדות ולאסלאם דחינו, כיוון שהפרדיגמה הדתית אינה תואמת את התרבות הליברלית שהיא כאמור זו שהצליחה להביא להקמת מדינת ישראל והיא הגורם המרכזי להתפתחותה הטכנולוגית והכלכלית. משום כך היינו חייבים לפרק את מושגי הדת היהודית והאסלאמית ולהעמיק אל יסודות הקיום התרבותיים שלהן. לשם כך חזרנו ליסוד המרכזי ביהדות, הקובע כי הזהות היהודית נקבעת על פי הולדה מן האישה.

⁶⁹ Schmitt, C. [1934] [1985]. Political Theology

ראינו כי הישות היהודית כתרבות קיומית, פותחת פתח לתקשורת תודעתית דרך ממד הגוף, גם כלפי עצמה וגם כלפי מישורי קיימות אחרים, מצד אחד כאלו שנחשבים כדוממים – דומם, צומח וחי ומצד שני גם כאלו שנחשבים לא קיימים – בעלי תודעה דקה המכונה בשפה הדתית "מלאכית". ראינו כי הישות היהודית והישות הגויית, הינן חלקים חצויים של הישות האנושית השלמה, שחילקה עצמה לזו התלויה בתודעה ה"דקה" המלאכית ביכולת התקשורת שלה עם עצמותה, ולזו הגויית, שמחוברת לעומק ישותה שמן הגוף. המשכנו והצבענו על כך, שהישות שבחרה לתלות עצמה בתודעה ה"דקה" המלאכית, חצתה את עצמה שוב לשניים. מצד אחד יישות יהודית שהגבירה את התלות שלה בתודעה ה"דקה" ה"מלאכית" עד כדי מחיר של עיוורון למציאות הממשית. ומצד שני ישות ישמעאלית המכופפת את התודעה ה"דקה" ה"מלאכית" להעצים את עצמותה הגופנית דרך הופעתה כדת. הסברנו באיזה אופן, משלימות הישויות התודעתיות הללו האחת את השנייה. הישות האסלאמית באחיזה אינטואיטיבית ביסודות התודעה הגופנית דרך הדת המעגנת אותה באחיזה חזקה ביסוד התודעה הגופנית – האדמה⁷⁰. אך יכולת דברור חלשה של תודעה זו והופעה מוקצנת של מערכת תודעתית זאת במצבי מבחן⁷¹. מצד שני היהדות בעלת תודעת גוף שברירית, התלויה בהולדה מן האישה היהודית בלבד ונצרכת לאדמה מסוימת לקיומה ובנקל מוותרת על קיימותה במצבים שאינם אידיאליים, הופכת לדת ווירטואלית⁷² מצד אחד, ותרבות פולקלור מערבית, מן הצד השני. אולם במצבים אידיאליים יש ביכולתה להגיע ולהניע יצירתיות ענפה במערכת תודעתית זו.

קצה החוט שהצגנו בהבנת התרבויות הקיומיות העומדות מאחורי היסוד הדתי ביהדות והאסלאם, וההבנה שהן פתח למערכת תודעתית מורכבת ופורצת דרך, מאפשרים פתח ליצירת שפה משותפת עם התודעה הליבראלית שלעולם לא תוכל לקבל על עצמה דת ומרות ובכך מתאפשרת יצירת פרדיגמה תרבותית שתוכל לחבר בין שלשת הקודקודים. היסוד היהודי בתרגומו לתרבות, עם הדת האסלאמית ובצלע השלישית - התרבות הליבראלית המערבית.

ההצעה המונחת להלן, נועדה להוות בסיס לדיון מעמיק, על הדרך לשלב בין היסודות התרבותיים של היהדות עם אלו של האסלאם והתרבות הליבראלית. על כן, ראו בכך קריאת כיוון ופתיחת שיח הנתונים לשינויים.

אין בהצעה זו בכדי להמעיט מן הצורך למגר את אלו מן האסלאם שרצחו, פגעו או מתכננים לפגוע במדינת ישראל, אולם היא מציבה פרדיגמה ל"יום שאחרי", שיש בכוחה למנוע את הטרגדיה הבאה, דווקא מתוך החזון שהיא מבנה ולאפשר מתוך כך תגובה אמיצה אף בשלבי הביניים.

⁷⁰ בכל מקום שמגיעה דת האסלאם, הופך להיות "דאר אל אסלאם", ללא יכולת חזרה מכך. האם נחשבת יסוד מקודש באסלאם.

⁷¹ שימוש באלימות לשמירת כבוד המשפחה אף בתוך החברה האסלאמית והקצנת קיום יסוד האומה בגוף בהרג אכזרי בעת עימות גם של תינוקות.

⁷² של לימוד תורה וקיום מצוות.

עקרונות ליבה תרבותיים בפרדיגמה החדשה

הגדרת מדינת ישראל כישות אתנית הולדתית הבנת המשמעות התרבותית הרחבה של הגדרת לאום זו, כיוצרת הזדמנות לפיתוח קשרים תודעתיים חווייתיים מורכבים ועמוקים בין בני האדם ובין לאומים, פוטנציאל תקשורת עם מעגלי תודעות נוספים ומעבר מקשרים של ניצול לקשרים הרמוניים, כפי שהבאנו לעיל, מחייבת וגם מאפשרת הבעה בפה מלא וללא גמגום של היסוד האתני הזה, מפאת פריצת הדרך התרבותית שהיא פותחת לחברה העולמית כולה, במקום זו המתבדלת, בתפיסתה הדתית.

ריבונות מלאה על הארץ: מהלך זה יש לחבר, הן לסעיף שלפניו והן לסעיף הבא, המשתף את האסלאם במערכת הציבורית. התשתית הטריטוריאלית מחייבת אף היא להיות מיוסדת על התפיסה היהודית כתרבות. וזאת משתי סיבות. ונתחיל דווקא בשנייה. ההתיישבות בארץ באופן התואם את תפיסת החזון הנבואי וההיסטוריה היהודית, היא היחידה שיש לה סיכוי להיות ברת קיימה מול התרבות האסלאמית, בהיותה פועלת באותה השפה ומכוח אותה התרבות. על כן דווקא לה יש את שיח עם התרבות האסלאמית, אף שזו רואה באותו חבל ארץ אדמת ווקף של האסלאם. הפתרון העתידי יגיע דווקא מתרגומם התרבותי של שתי הדתות בקריאה מחודשת יצירתית של כתבי הדת של שניהם, שאת יסוד הקשר ביניהם כבר הבאנו לעיל, גם ביהדות וגם באסלאם. לעומת זאת, לדרך הליברלית, המבוססת על תפיסת הלאום המערבי הפרגמטי, המנסה ליצור פשרה שוויונית לקונפליקט ולחלק את הארץ לשניים כדוגמת חזון שתי מדינות לשני עמים, אין כלל אחיזה תרבותית ביחס לשתי הדתות וממילא ללא סיכוי הצלחה.

הסיבה השנייה, שהיא הראשונה לסדר התרבותי אולם לא לסדר היישומי, היא - שיכולת מדינת ישראל לממש את חזונה התרבותי ולפתוח פתח לשיח תודעתי מתוך הממד הגופני, תלויה מפאת שברירותו של חזון זה, בחיבור אולטימטיבי לאזור כנען התומך בתרבות זו⁷³. התפיסה המדינית חייבת להיות מחוברת למבנה ולתנאי הקיום התרבותיים. ברמה הפרקטית, מהלך זה, יוכל להיעזר במסקנות וועדת אדמונד לוי, על מנת לעגנו בזירה המשפטית, הבינלאומית הליברלית.

שיתוף האסלאם במדינת ישראל במערכת הציבורית: מתוך הבנת הזיקה הבלתי ניתנת לניתוק בין הישות היהודית ישראלית לבין זו האסלאמית, על בסיס הקשר הקדמוני ביניהם שהזכרנו לעיל, נכון להביא למימוש זיקה זו בפועל במערכת הציבורית ובקואליציה השלטונית, באופן שאינו פוגע בזהותה האתנית של מדינת ישראל, אך מאפשר התפתחות מלאה ומיטבית של החלק האסלאמי שבתוכה. כחלק מן התפיסה הזו, הרואה באסלאם גורם מחולל חיובי של הישראליות ושל תודעת העתיד, תצורף גם עזה שאינה יכולה להתקיים כגוף עצמאי תחת הריבונות הישראלית. במסגרת זו, יקבעו אזורים עתירי אוכלוסייה אסלאמית וביניהם עזה, באוטונומיה תרבותית ואזרחית, תוך אפשרות להרחבה התיישבותית וחברתית כפי שנעשה באזורים היהודיים. טיפול משותף בנושא הפשיעה, שיפור החינוך ועוד. מהלך חיבור זה יעשה מתוך פיכחון מוחלט כי הצד האסלאמי גם זה

⁷³ שהוא היסוד הקדמוני של תרבות התודעה הגופנית, שהופיעה דרך כנען בנו של חם בן נוח. נקודה שלא נפתח במאמר זה.

הנחשב מתון, לא רואה עתיד למדינת ישראל כישות ריבונית עצמאית. יסוד הקשר יהיה על בסיס הוודנה לטווח של ארבעים שנה (כהצעתו של פוסק ההלכה האסלאמי של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית), ללא צורך בהכרת האסלאם במדינת ישראל, הרואה כאמור את אדמת מדינת ישראל כאדמת ווקף, על פי תפיסתם התרבותית. יסוד הקשר מבחינת ישראל יהיה הוודאות הקיומית שלה גם ביחס לעצמה וגם ביחס לקשר המחויב בין שתי התרבויות. ההבנה היא, כי התפיסה החיובית את האסלאם והתרומה שלו בהתפתחות מדינת ישראל, יאפשרו תהליך הכלה מוצלח הן של ריכוזי ההתיישבות ביהודה ושומרון והן של ההתיישבות בעזה. הצלחה נוספת בתהליך יצירת הקשר הזה, תאפשר קריאה מורכבת יותר של חזון האסלאם וחזון היהדות בהמשך⁷⁴, באופן שיממש את שניהם במלואם ללא צורך לפגוע האחד בשני. שתוף פעולה זה, יאפשר חיזוק משמעותי של בטחון מדינת ישראל, כאמור בסעיף הבא.

תפיסה ביטחונית המבוססת על יסודות הלאום האתני: התפיסה הביטחונית חייבת אף היא להיות תואמת את עקרונות הקיום התרבותיים האתניים. הפעולות והתגובות הצבאיות מול סכנות קיומיות, לא ייבחנו על בסיס הראייה הצרה הליברלית של סיכון חיי הפרט, שאינה תואמת את יסודות התרבות הקיומית של האזור, אלא על בסיס האיום שיש בפעולות אלו לתשתית האתנית הלאומית של מדינת ישראל⁷⁵. מימוש השותפות הקיומית של מדינת ישראל עם האסלאם, יאפשר תגובה חריפה ובלתי מתפשרת, כיוון שהתשתית הקיומית האסלאמית שאינה ניתנת ליתור, ממשיכה להיות נוכחת ואינה נאבדת. אופן תגובה זה, נמנע כיום מתוך חוסר לויאליות לזהות האסלאמית, המביאה באופן הפוך, לרתיעה סמויה מעימות עימה, מתוך הכרה תת מודעת לזכות קיומה. זכויות הפרט המעוגנות בתפיסה הליברלית, יוקפדו הקפדה יתרה במקרים של עושיק הפרט, באותן מקומות שאין בהן פגיעה בתשתית הלאומית האתנית של המדינה.

התניית פיתוח הקשר היהודי בהר הבית, בהסכמה אסלאמית: במשוואת הקשר להר הבית, "זכות הפולחן" המערבית, נפסלת, הן בתרבות היהודית והן בתרבות האסלאמית, כיוון ששתייהן אינן תופסות את עצמן כ"פולקלור". על כן, פתרונות כדוגמת חלוקת זמני ביקור על הר הבית אינם רלוונטיים. בעתיד הרחוק, ייסוד שתי הדתות על אבות משותפים וחיבורם המשותף ל"אבן השתייה", אמורים ליצור את התמונה שתיחשב לשתי התרבויות כמימוש נבואי מלא⁷⁶. בנוגע לתהליך שאמור להביא לכך, מעגנת הפרדיגמה שלנו את תפיסתה גם לגבי סוגיה זו, על בסיס התרחיש הארכיטיפי

⁷⁴ כדברי פוסק ההלכה האסלאמי בראיון עימו: "מבחינת הוודנה זה זמני. אבל אתה לא מוגבל בזמן מסוים זה עניין למחשבה. אתה יכול לעשות שלש שנים כמו שעשה סלאח אדין, אתה יכול לעשות עשר שנים. אתה יכול לעשות ארבעים שנה. ארבעים שנה בזמנים של עמים זה יותר אנשים מקבלים את זה. ארבעים שנה זה תקופה שיכולה להביא דור חדש, שאולי חושב אחרת. להמשיך לא להמשיך לא יהיה מלחמות תהיה הזדמנות לבחירה אחרת."

⁷⁵ מעשים כגון, פלישה לבסיסים צבאיים, גניבה חקלאית באזורים מוכי פשיעה לאומנית, במחוזות ספר וכו'. השתלטות על קרקעות ועוד.

⁷⁶ אפשרות שכזו תתכן במידה והן האסלאם והן היהדות יראו את תמונת ההשלמה שביניהן ברמה התרבותית, כדוגמת שריית מדינת ישראל בתוך ה"אוקינוס האסלאמי", לא כאיום בטחוני אלא כהכלה רחמית, המאפשרת דמיון של מימוש שני החזונות של שתי הדתות באופן שלם אצל שתייהן. בדרך זו החזון האסלאמי "ביום הדין תיאסף הכעבה אל ירושלים, היא תובל כשם שמובילים את הכלה אל חתנה" [שרון, מ. (1986)]. ערי ארץ-ישראל תחת שלטון האסלאם. עמ' 106]. תהיה ביטוי לאיחוד שכזה, שעוד מוקדם להתייחס אליו, מפאת האיבה שאינה מאפשרת חשיבה יצירתית. ראו הערה קודמת.

שבתורה, שמקום המקדש אינו נכבש, אלא מגיע בקניין, למרות היכולת הצבאית לעשות זאת⁷⁷. על פי הפרדיגמה המוצעת, חיבור מדינת ישראל אל היסודות התרבותיים הקדמוניים שלה והקשר שלה עם האסלאם, הם תנאים ראשוניים שחייבים להתקיים, לפני השלב המתקדם יותר שעל הר הבית, שאמור להיות ביטוי להתפתחות תהליכי יצירה מורכבים על יסוד התודעה הגופנית ולא מימוש פולחן חסר תוכן. בתהליך זה, השלב המקדים המחויב, הוא שלב "דריסת הרגל" האינטואיטיבית האסלאמית על אבן השתיה אותה הזכרנו לעיל, כשעל בסיסה, הדברור המורכב והעדין של תרבות זו, בפרספקטיבה היהודית שלה. מסיבה זו, בתהליך ההתפתחות הנוכחי, אנו נתקדם שלב אחרי שלב. השלב הראשון יתמקד בהטמעת הפרדיגמה התרבותית האתנית במערכת החיים של מדינת ישראל כפי שהבאנו בסעיפים הקודמים ובראשם החלת ריבונות מלאה על כל שטחי מדינת ישראל, שיתוף האסלאם במערכת הציבורית ובמקביל התקדמות בהפיכת הדת היהודית לתרבות על יסוד עקרונות התודעה הגופנית. משום כך, בשלב המימוש הראשון של התהליך, אנו ניסוג מהיתר העלייה אל הר הבית וכניסת יהודים אליו תימנע ותמתין להתקדמות במימוש התודעה המתחדשת והתפתחותה הסדירה. מניעה זו נועדה ליצור תשתית אמיתית של התחדשות תרבותית קיומית זו, הנצרכת הן את הכרת החברה הישראלית בה והן את שיתוף הפעולה המלא בין שתי הדתות. בכך ינתן סיכוי ליצירת אמון בין הצדדים, עד לרמה של הסכמה והשלמה הדדיים ביניהם ביחס להר הבית, הסכמה שכמוה כקניין, שהיא הדרך הקדמונית שנקבעה להתפתחות אל עבר השלב הזה⁷⁸.

אמנם, שלב זה, שמסיג לאחור את המציאות הקיימת על הר הבית, לא יתבצע אלא בתנאי שסעיפי הפרדיגמה האחרים שאנו מציעים ימומשו במלואם: קביעת הריבונות על כל מרחבי הארץ, מימוש תפיסה ביטחונית התואמת את הפרדיגמה הזו, שיתוף האסלאם בארץ בתהליך הודנה, כפי שהבאנו לעיל והן איזון משפטי ביחס לתפיסות הליברליות הקיימות היום, כפי שנביא בהמשך. ללא ביצוע מערכתי של התוכנית בכללותה, לא תהווה הנסיגה מהר הבית, אלא כחולשה נוספת של הישות היהודית.

חשוב לציין, שבמשך כל תהליך התפתחות תרבותית זו, האחריות הביטחונית תמשיך להיות בידי ישראל ולא תותר שהות ופעילות לאומנית אסלאמית על הר הבית. במידה ותהיה פעילות שכזו, המקום ייסגר עד לטיפול באחראים למצב.

שיתוף עוצמת התרבות הליבראלית בפרדיגמה התרבותית המתחדשת. הימנעות מצעדים העוליים להתפרש ככפייה דתית: הצורך בשיתוף הכוח הליבראלי שבמדינת ישראל בעתידה התרבותי, מגיע כאמור מכך, שגם הקמתה של מדינת ישראל וגם התפתחותה עד כה, נובעות במידה רבה מתרבות זו, שהיא אקטיבית ביסודה ופונה אל העתיד. בהקשר לכך, אגע בשני ערוצי התנהלות

⁷⁷ כך דוד, אף שער דוד הייתה כבר בידיו והיה יכול לכבוש גם את מקום המקדש, נצרך היה לקבל את המקום בקניין. "וישלח ידו המלאך וירושלם לשחתה ויגחם יהוה אל-קרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ירך ומלאך יהוה ה' עם-ג'רן האורנה [הא'רונה] היבסי: ... ויבא-ג'ד אל-דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזב'ם בג'רן ארניה [א'רונה] היבסי: ... ויאמר א'רונה מדוע בא אדני-המ'לך אל-עבד ויאמר דוד לקנות מעמך את-הג'רן לבנות מזב'ל ליהוה ותעצר המגפה מעל העם: ... ויקן דוד את-הג'רן ואת-הבקר בכסף שקלים חמשים: ויבן שם דוד מזב'ל ליהוה ויעל עלות ושלמים ויעתר יהוה לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (שמואל ב', כד, טז-כה):
⁷⁸ כפי שהבאנו מקניין דוד את גורן ארונה היבסי.

המחויבים מתוקף השותפות הזו. האחד – נתינת אפשרות להתנהלות חופשית בדרך זו⁷⁹ והימנעות מפעולות שעלולות להתפרש ככפיה דתית, במטרה למנוע מצוקה קיומית בחברה המורכבת שלנו ולסכנת ראיית מנהרה (Tunnel Vision) העלולות להביא לקיטוב חברתי. אולם ערוץ השותפות השני הוא החשוב יותר. תהליך התרגום מדת לתרבות יוכל להיעזר רבות משפת החשיבה הפורצת דרך והיצירתיות הליבראליים, שאינן קיימות בחשיבה הדתית בהיותה בטבעה מקבלת מרות ומקדשת את הקים. אולם זאת בהתניה שלא תשליט את תפיסותיה שלה על הדת, אלא תטמיע את חשיבתה היוצרת על יסודות הדת כאמיתה תרבותית מוחלטת ומנקודת מבט "ילידית" כדברי גירץ שהזכרנו לעיל.

התחשבות הרשות השופטת בשינויי הפרדיגמה, בפסיקותיה: קיום משא ומתן מול הגורמים התרבותיים הליברליים ובעיקר הרשות השופטת, להרפות מניסיונות ההחלה של התרבות הליברלית, על מדינת ישראל ועל יסודותיה התרבותיים הנובעים מן הדת⁸⁰, הן אל מול החברה הדתית⁸¹, הן אל מול החברה הערבית והן אל מול המערכת החברתית, המדינית והביטחונית ולמתן את פסיקותיה, מתוך ההבנה כי סוג התפיסה הזה אינו תואם את יסודותיה האחרים של מדינת ישראל ולא את התרבות האסלאמית שבתוכה אנחנו שרויים ברמה המרחבית. כאן המקום להזכיר שוב את תפיסתו של גירץ המחייבת הכרה לעומק של התרבויות והחברות שאנו חוקרים או פועלים בתוכן, ולהיזהר מלהטמיע בהן יסודות שאינן תואמים אותן, הגורמים לבסוף לעיוות הצדק, החברה⁸² ועד לסיכון בטחוני⁸³.

לשינוי התנהלות של מדינת ישראל לפרדיגמה התרבותית שהצגנו לעיל, ישנן השלכות רבות נוספות. אולם נסתפק במרכזיות שבהן, אלו שהבאנו לפניכם. וכעת נחזור אל הפתיחה. ביטחון קיומי אינו מגיע

⁷⁹ לדוגמא. אפשרות לרשויות המקומיות השונות לארגן תחבורה ציבורית בשבת אולם לא דרך המערכות הממוסדות וללא כפיה של עובדיה להשתתף בשירות שכה.

⁸⁰ להלן דבריו החדים של האנתרופולוג חוסיין עלי אגרמה, על הצורך המתמיד של הליברליזם להתערבות מתמדת בעיצוב הדת: "האיזם החילוני, כרוך פחות בהפרדה בין דת ופוליטיקה מאשר עיצוב הדת כמושא לניהול והתערבות מתמשכים, ועיצוב החיים הדתיים והרגישות, כך שיתאימו להנחות היסוד והדרישות המתמשכות של הממשל הליברלי. Agrama, H. A. [Secularism, sovereignty, indeterminacy p 499]. (2010)."

⁸¹ כפיית לימודי ליבה, גיוס לצבא. נושאים שיש שיש בהם משמעויות תרבותיות עמוקות היוצרים משום כך, תגובות מגננה חריפות.

⁸² אני מביא פה את התיאור המלא של **סיפור הסוחר היהודי**, כי זו דוגמא מאלפת, להתערבות מוטעית של מערכת המשפט האזרחית, שאינה מתחשבת בתרבות המקום. "סוחר יהודי ברברי מותקף על ידי גברים משבט שכן שלוקחים את מרכולתו. מתוקף נוהג מקומי הנקרא "מזרג", הוא מבקש עזרה מהמגן שלו, ראש שבט אשר משיג באיום כי יפוצה בכבשים. הקפטן הצרפתי, המפקד על המגזר הצבאי, מתערב כדי להחזיר לדעתו את הסדר הציבורי. הוא כלא את הסוחר, תופס את עדר הכבשים והורה לאנשיו לרדוף אחרי ראש השבט שהואשם באימים ובהפרת הסדר הציבורי. תיאור אתנוגרפי המשווה על העובדות כפי שהתרחשו, לא יתפוס את המצב הסותר הזה, שמפגיש שני עולמות שונים מנקודת מבט תרבותית. לברברים יש את המנהגים ואת הכללים שלהם שהקפטן הצרפתי, החדור בתרבות המשפטית של ארצו, אינו מכיר. מבחינתו הכבשים שניתנו כפיצוי על ההפסדים שספג הסוחר היהודי, נגנבו בסחיטה בשותפות של ראש שבט אלים. הסוחר נעצר אפוא בגין עבירה שאינה עבירה מבחינת מנהג הברברי. יש ניגוד בפרשנות של מה נכון ומה לא. מבחינת הצבא כל דבר שמפר את החוק, כלומר החוק החיובי של הרפובליקה, אינו צודק ויש להדחיק אותו בכוח ציבורי. עבור הסוחר, המתחבר לתרבות המקומית, ה"מזרג" הוא הסכם הגנה שימושי בין השבטים. הוא מציע אבטחה לסוחר מבודד, טרף קל לגברים חמושים המתפתים לסחורות של אחרים. אבל עבור הקפטן הצרפתי, "מזרג" הוא מנהג ארכאי שסותר את העיקרון של הפעלת מונופול האלימות השייך למדינה. ה"תיאור העבה" על ידי מיקומו של האירוע בהקשר שלו, מראה שגיבורי הסיפור מדברים בשפות שונות. שליטה קולוניאלית אינה רק כיבוש צבאי של מדינה אחת בידי אחרת, זהו גם עימות בין מערכות תרבותיות ומשפטיות שונות שבהן לא רק שחלקן אינן צודקות כלפי אחרים, אלא שכולן צודקות בהתבססן על התרבויות שלהן". [Geertz Clifford. (1973). The interpretation of cultures]

⁸³ כדוגמת הימנעות הרשות מלהכריע בסוגיות ביטחוניות ביחס למוסריותן וצורך היצמדות גורמי בטחון לייעוץ משפטי, דבר שהינו בחוסר הלימה ביחס למרחב התרבותי שבו אנחנו פועלים - המרחב התרבותי האסלאמי וממילא לסיכון חיים ממשי.

מתוך חיזוק והגברת צרכי הבטחון המלחמתיים, הוא מגיע מתוך וודאות קיומית תרבותית. ולשם
אנחנו נצרכים לחתור.